

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

Fábián Gyula (szerk.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*

Gyula Fábián (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, Hamangiu kiadó, Bukarest, 2020, 406 oldal

A tekintélyes bukaresti Hamangiu könyvkiadó gondozásában 2020-ban jelent meg Fábián Gyula szerkesztésében a többségi román és a kisebbségi magyar közösség közötti együttélés ellentmondásos jogi normáit ismertető hiánypótló kötet.¹ A szerzők a hagyományos erdélyi értelmiségi ethoszt magukévá téve vállalták fel azt a különös jelentőségű feladatot, hogy *román nyelven*, a *román közösségnek címezve*, irányukba való *őszinte párbeszéd kezdő lépéseként* részletesen *feltárják és bemutatassák a román jogrendszer kisebbségi társadalmi közösségeit érintő legfontosabb elemeit*. A kötetet átolvasva, annak tanulmányait megismerve több gondolat fogalmazódott meg bennem, amelyet az alábbiakban kívánok közreadni, és egyben köszönetemet kifejezni a szerzőknek értékes tanulmányaikon túl azok értelmezésében nyújtott segítségükért.

A kötet megjelenésének időpontja üzenetértékkel bír, hiszen pontosan 100 esztendő telt el a trianoni békeszerződés aláírása óta. Trianon jogi szempontból Erdély tekintetében a román–magyar viszonyban „szerepcserét” eredményezett: azóta a kisebbségi sorsba került milliós magyar nemzetrészt mindennapi boldogulásának és megmaradásának lehetőségeit a román államkereteken belül kell keresnie. *A kötet pontosan ezen okból üzenet*. Annak ellenére, hogy mind a román, mind a magyarországi közvéleményben uralkodó álláspontként él az a feltevés, hogy a romániai magyarság változatlanul csak az anyaországtól várja sorsának jobbra fordulását, a közösség a mindennapok során Románián belül is, annak mindenkorai alkotmányos rendjét tiszteletben tartva törekszik céljai elérésére és keresi az ehhez közelebb vivő utat. *Ennek az útkeresésnek szükségképpen eleme a román–magyar párbeszéd,*² így a romániai magyar

1 FÁBIÁN Gyula (szerk.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, București, Editura Hamangiu, 2020.

2 Ennek érdekében nemrégiben tematikus lapszámot szentelt a kérdésnek az *Erdélyi Jogélet* tekintélyes jogi szakfolyóirat. A tematikus 2020/3. számú lapszám a www.jogélet.ro oldalon

közösség életét, mindennapjait befolyásoló jogintézmények magyar közösségi nézőpontjának a többségi román társadalom felé való közvetítése, üzenete, igényeinek indulatoktól mentes román nyelvű elküldése kiemelt fontossággal bír.

Mint ismeretes, a történelmi folyamatok eredményeként az I. világháborút lezáró Párizs környéki békerendszer megalkotása során Románia 1919. december 9-én a Párizsi kisebbségvédelmi szerződésben vállalt nemzetközi jogi kötelezettséget kisebbségi védelmére.³ A II. világháborút követően azonban ez a kisebbségvédelmi szerződés hatályát veszítette, a nemzeti kisebbségek védelme a korábbi jelentőségét elvesztette, és csak az általános emberi jogok egyik elemévé vált, ami lényegében véve visszalépés a korábbi védelmi szinttől.⁴ *A romániai magyar közösség azonban a jogi környezet változásai ellenére változatlan állandó.* Ez a magyar nemzetrészt ma is Románia legnagyobb nemzeti kisebbségeként él, ami időszerűvé teszi az őt érintő, száz évre visszatekintő jogi szabályozás vizsgálatát és a jogszabályok új alapokra helyezését. *A kötet ennek megfelelően valamennyi tanulmánya jogtörténeti bevezetője és megalapozása mellett és abból fakadóan a jelent vizsgálja és a jövőre kíván válaszokat adni.* Időszerűségét a múlt tanulságai mellett jogi szempontból elsősorban az alapoza meg, hogy Románia 1991 óta mulasztásos alkotmányosértés állapotában van azáltal, hogy a kisebbségi törvény megalkotásával mindmáig adós. Ez az alkotmányjogi *ex lex* állapot remélhetőleg nem tart sokáig, és a szerzők által felvetett kérdések, érvek, nemzetközi példák és gyakorlatok román szakmai környezettel való megismertetése talán – remélhetőleg – támpontot adhat az alkotmányosértés orvoslásán túl a romániai magyar közösség legitim igényeinek tényszerű, valamint káros asszociációktól mentes közvetítésére és megoldására. A jogászai szempontok, a jogászai hivatás elfogulatlan természetéből fakadóan kimért, indulatoktól mentes módon kerültek e cél érdekében a kötetben a címzett fél irányába megfogalmazásra, a *tanulmányok tehát nemcsak láttelekként szolgálhatnak, hanem a jövő, a közös jövő eszközeként is érvényesülhetnek.*

A nagy ívű elemzések tanulságainak és tartalmának rövid összegzését megelőzően szükségesnek ítélem az államok többség-kisebbség viszonyában vallott felfogásainak rövid felvázolását és ebből fakadóan Románia hatályos alkotmányos rendszerének alapállását ismertetni. Ennek célja pontosan a szerzők munkásságában jelen lévő együttműködési igény és káros asszociációktól mentes, semleges megközelítésének rögzítése.

A modern államok a többség-kisebbség viszonyában alapvetően három modellt vallanak, amelyek kirekesztő, együttműködő, illetve befogadó modellként írhatók le. A kirekesztő modell lényegét olyan jogalkotás jelenti, amely közvetlenül vagy közvetetten sérti a

érhető el.

3 *A Hivatalos Lap* 1920. szeptember 23-i 140. számában kihirdetett 3699. törvény a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Ausztria között 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-ben kötött békeszerződés és a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között 1919. december 9-én Párizsban kötött kisebbségvédelmi szerződés becikkelyezéséről – Lege Nr. 3699. prin care guvernul este autorizat a ratifica și a face să se execute tratatul de pace împreună cu anexele lui, încheiat de Puterile Aliate și Asociație cu Austria, în Saint Germain, la 10 septembrie 1919, și Tratatul asupra minorităților semnat la Paris la 9 decembrie 1919.

4 SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*, Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003, 146–147.

kisebbségek jogait és a kisebbségek többséggel szembeni jogegyenlőségét. Az együttműködő modell a jogegyenlőség talaján áll és alapvetően formális jogegyenlőségre törekszik, individualista alapállást vallva, de egyes kollektíven gyakorolható jogokat kifejezetten egyéni alapon elismer. A befogadó modell a kisebbségek közösségi jogait is elismeri, értve ez alatt az önkormányzati jogokat, amelyek adott esetben föderatív államberendezkedésig is terjedhetnek,⁵ kiemelve, hogy a többnemzetiségű államok nemzetiségi kihívásának ezen megoldása a területi integritás biztosításával napjainkban összekapcsolható.⁶

A tanulmányok által bizonyított módon Románia de facto és részben de iure kezdetben a kirekesztő modell talaján állt, annak ellenére, hogy nemzetközi kötelezettségei az együttműködő és befogadó modell elemeit egyaránt tartalmazták. A két világháború között a román állam az együttműködő modell rendelkezéseit formálisan teljesítette, de annak gyakorlata során kezdetben indirekt, majd direkt módon kirekesztő modellt alkalmazott. A szovjet diktatúra idejében a totális állam ideológiája által meghatározott keretek között formálisan érvényesültek az együttműködő, illetve befogadó modell elemei, sőt bizonyos esetekben napjaink valóságánál jóval hatékonyabban. *Ebből fakadóan viszont felmerül a kérdés, hogy a politikai rendszerváltást követően milyenné vált, illetve milyenné kellene váljon Románia alkotmányos rendszere?*

A történelmi tapasztalat igazolja, hogy a kirekesztő modell a mai jogfejlődés szintjén nem igazolható és a jogegyenlőtlenség talaján állva nem elfogadott.⁷ Azonban azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a csak formailag együttműködő modell esetében szükségszerűen megjelennek és alkalmazásra kerülnek a kirekesztő modell elemei. Következésképpen amennyiben valamely modell alkalmazása mellett dönt egy állam, annak tartalmi oldalán legalább a tényleges együttműködésnek meg kell valósulnia. Ellenkező esetben a *de facto* kirekesztő elemek az állam stabilitását veszélyeztető reakciókat eredményeznek és végletesen ellehetetlenítik a kívánt integrációt, sőt, a többség által szorgalmazott asszimilációs igényre is kontraproduktívan hatnak.

Románia esetében az együttműködő modell hatékony alkalmazása, azaz a tartalmában is együttműködő modell minimum elvárásaként fogalmazható meg. Ezt az elvárást a jogfejlődés eredményein túl a történelmi tények is megalapozzák és igazolják. Románia esetében a csak formailag teljesített együttműködő modell 1940 nyarára kudarcot vallott, diktatúrát és súlyos területi veszteségeket is eredményezett. Az egyébként együttműködő modellt valló történelmi magyar állam politikai kudarca ebben a kérdésben szintén azt bizonyítja, hogy a valós együttműködés végrehajtásának és a kisebbségek legitim igényeinek negligálása, bár hosszabb távon képes asszimilációs eredményeket felmutatni, de a nemzetiségi kihívást nem oldhatja meg. *Következésképpen az együttműködő modell alkalmazásán túl Románia esetében a befogadó modell kulturális autonómia formájának universalis, valamint területi autonómia formájának partialis átültetése indokolt és legitim.*

5 TRÓCSÁNYI László: *Kisebbségi politikák, kisebbségi jogok = Emlékkönyv dr. Ruzsoly József 70. születésnapjára*, szerk. HOMOKI-NAGY Mária, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2010, 893–894.

6 BAUBÖCK Rainer: *Területi vagy kulturális autonómiát kapjanak a nemzeti kisebbségek*, Pro Minoritate, 2002/nyár, 138–168.

7 TRÓCSÁNYI: *i. m.*, 893.

A nemzetiségek által nemzedékeken keresztül következetesen kinyilvánított igényeket a mai korban a formális jogegyenlőséget tartalmazó unitárius alkotmányokkal visszazszorítani törekvő politika és jogrendszer nem nyerhet jogi igazolást,⁸ különösen abból a szempontból, hogy a kisebbségi jogok egyéni jogok talaján álló megközelítése már az I. világháborút követően meghaladtá vált.⁹

A területi autonómia, illetve a kulturális autonómia területfelettsége számtalan előnye mellett jelentős, a körülményekhez leginkább alkalmazkodó megoldási lehetőséget hordoz magában. A két autonómia elemei egymással *kombinálhatók*,¹⁰ alkalmazásuk nemcsak *összeegyeztethető* az állam területi integritásának elvével, hanem *annak biztosítéka-ként* is értelmezhető.¹¹ E körben hangsúlyozni szükséges, hogy a kulturális autonómia területi aspektust fogalmából adódóan nélkülöz, azaz *per definitionem* nem hordoz magában szecessziós elemet. A legnagyobb román politikai ellenállást kiváltó, a romániai magyar kisebbség mintegy felét kitevő székely területi autonómia esetében pedig a legjelentősebb körülményként rögzítendő, hogy a román állam földrajzi középpontjában az elszakadás objektíve lehetetlen. Köztudomású, hogy a területi autonómiával kapcsolatos ellenérvek döntően abból fakadnak, hogy azt a legtöbb esetben első lépésnek tekintik az államtól való elszakadás útján,¹² de Románia különleges nemzetiségi viszonyai ezen érveket alapvetően és tényszerűen cáfolják. Ettől függetlenül azonban az 1866 óta változatlan román nemzetállami alapállás, valamint a romániai közvélemény nacionalizmusa – egy szűk társadalmi rétegtől eltekintve – már a kérdésről való vitát is eleve lehetetlenné teszi, így *Románia változatlanul a centralizált nemzetállam alapján áll*.¹³

A román alkotmányos gondolkodás lényegi elemét képezi az a tétel, hogy a nemzet államnemzeti értelemben a szuverenitás letéteményese és így az emberi közösség legfejlettebb formája, amelyet alapvetően az állampolgárság határoz meg.¹⁴ Románia ennek megfelelően és ebben az értelemben nemzetállam.¹⁵ A román alkotmányjog – nem vitatva a nemzetek állampolgárságtól független etnikai értelemben létező társadalmi fogalmának létét¹⁶ – az államnemzeti értelemben értett nemzetállamának¹⁷ – nemzetiségek szerinti – decentralizációját így nem tartja lehetségesnek.¹⁸ A román alkotmányjog fenti megközelítése másfél évszázada érinthetetlen tétel és jogalkotási

8 BAUBÖCK: *i. m.*, 140.

9 PONGRÁCZ Kálmán: *A szórványvédelem jelentősége és az asszimiláció problémája a kisebbségi életben*, Magyar Kisebbség, 1938/5, 125–127.

10 BAUBÖCK: *i. m.*, 142–143.

11 *Uo.*, 139.

12 *Uo.*, 161.

13 Sorin MITU: *Az én Erdélyem*, Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2017, 105, 108–109, 119.

14 Ion DELEANU: *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat*, Editura Servo-Sat, Arad, 2003, 273.

15 *Uo.*, 264, 277.

16 Cristian IONESCU: *Tratat de drept constituțional contemporan*, Editura C.H. Beck, București, 2019, 804–805.

17 Kiss Tamás, Toró Tibor, Székely István Gergő: *Erdélyi magyarok: kisebbség, politikai közösség vagy diaszpóra? = Magyarok Romániában 1990–2015*, szerk. BÁRDI Nándor, ÉGER György, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2017, 278–279.

18 DELEANU: *i. m.*, 262–263; IONESCU: *i. m.*, 150.

értékválasztás. A hatályos román Alkotmány¹⁹ 1. cikk (1) bekezdése így lényegét tekintve 1866 óta változatlan tartalommal rögzíti, hogy Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam,²⁰ amelynek keretei között a kisebbségekkel szembeni, formailag vallott együttműködő modell alkalmazása és hatékony végrehajtása tényleges korlátok közé szorul. Ezt az állítást a kötet tanulmányai teljes egészében igazolják a későbbiekben felvázoltak szerint. Előremutató rendelkezés ugyanakkor, hogy Románia Alkotmánya 4. cikk (1) bekezdése szerint a román nép egysége és állampolgárainak *szolidaritása* az állam alapja,²¹ amely rendelkezés a (2) bekezdés értelmében árnyaltan érvényesül.²² Az alkotmányjogi rendelkezés szerint Románia az összes állampolgárának közös és oszthatatlan hazája, fajtól, nemzetiségtől, etnikai eredettől, nyelvtől, vallástól, nemtől, véleménytől, politikai hovatartozástól, vagyontól vagy társadalmi származástól függetlenül.²³ Megítélésem szerint ezen rendelkezések között a kulcsszó a *szolidaritás*. *A szolidaritás ugyanis nem jelent együttműködést* annak ellenére, hogy az Alkotmány 6. cikk (1) és (2) bekezdése az identitáshoz való jog körében az *együttműködő modellhez hasonló* rendelkezéseket tartalmaz.²⁴ Románia Alkotmányának *megközelítése* ugyanis a szolidaritásból fakadóan *egyoldalú*. *A román állam egyoldalúan ismeri el és biztosítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kifejezéséhez.*²⁵

*Az egyoldalú megközelítést – lényegében véve a párbeszéd és együttműködés hiányát – tovább erősíti az a tény, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitásának megtartását, fejlesztését és kifejezését célzó állami védő intézkedéseknek meg kell felelniük a többi román állampolgárhoz viszonyított egyenlőség és a diszkriminációtilalom elvárásainak.*²⁶ Következésképpen a tényleges egyenlőség megkülönböztetés útján való elérését ez az alapállás kizárja. Márpedig a jogegyenlőség tényleges megvalósítása, a kisebbségi jogok egyoldalú elismerésén túl, azok érvényesülésének hatékony biztosítását is megköveteli, ami a jogtudomány álláspontja szerint legitim módon töri át a formális jogegyenlőség és a diszkrimináció tilalmának alkotmányban rögzített tételeit. A nemzetközi jog e körben pedig közel egy évszázada felállította azt a tételt, amely szerint bár az egyenlőség mint azonosság minden megkülönböztetést kizár, *de a tényleges egyenlőség tulajdonképpen az eltérő bánásmódot, azaz a pozitív diszkriminációt is magában foglalhatja olyan eredmény elérése érdekében, amely egyensúlyt hoz létre a tényleges helyzetek között az igazságosság és ésszerűség alapjain csökkentve, így szüntetve meg az egyenlőtlenség körülményeit, okait.*²⁷

A román nemzet alkotmányjogi értelemben az állampolgárok közösségét jelenti, de ellentétben a magyar politikai nemzet fogalmával, a nemzeti kisebbségek nem államalkotó tényezők.

19 A Hivatalos Lap 2003. október 29-i 758. számában kihirdetett módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt Románia Alkotmánya – Constituția României

20 DELEANU: *i. m.*, 298, 302–303; IONESCU: *i. m.*, 801–805.

21 DELEANU: *i. m.*, 264, 277; IONESCU: *i. m.*, 844.

22 DELEANU: *i. m.*, 266; IONESCU: *i. m.*, 847–848.

23 DELEANU: *i. m.*, 277; IONESCU: *i. m.*, 844.

24 DELEANU: *i. m.*, 264–266; IONESCU: *i. m.*, 866–868.

25 IONESCU: *i. m.*, 850–862.

26 *Uo.*, 871–872.

27 Malcolm N. SHAW: *Nemzetközi jog*, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsgéltató Kft., Budapest, 2008, 257.

A fentiek alapján egyértelmű, hogy az identitáshoz való jog román alkotmányjogi értelmezése a nemzetállami alapállással együttes értelemben a formailag felállított együttműködési modellt csak egyoldalú deklarációként kezeli, annak ellenére, hogy annak fogalmi lényege a kétoldalú megközelítés. Ezt a kétoldalú megközelítést szolgálja, és így az együttműködés alapját hivatott részben megteremtteni az alábbiakban részletesen bemutatott tanulmánykötet. A párbeszédhez szükséges politikai szándék formálását és remélhetőleg a valós megoldásokat kívánó alkotmányos célok elérését biztosíthatja a történelem és a jog kötetben felvázolt alapjainak és tanulságainak együttese.

A nemzetnek, a nemzetiségnek nincs általánosan elfogadott fogalma.²⁸ A világban jelentős számú nemzeti identitás alapját a nyelvvel együtt vagy attól külön értett különböző egyéb – különösen vallási, vérségi, kulturális, egyéb összetartozás-tudatot eredményező jegyek – ismérvek képezik.²⁹ Mégis mind Románia, mind Magyarország esetében a nemzetiségi kérdésnek a nyelvi alapú megközelítése az elsődleges, ezáltal a nyelvi kérdések nem vitatott módon az identitás megőrzésének kiemelt, talán legfontosabb elemei. A nyelvkérdés kiindulópontját az oktatási jogok képezik, ennek megfelelően a kötet első fejezete – a tárgy különös jelentőségéhez mért módon a teljes könyv mintegy egyharmadában – nyert különös hangsúlyt. *Bethlendi András és Ilyés Zsolt* nagy ívű tanulmánya nem pusztán a romániai magyar nyelvű oktatás, illetve a magyar nyelv oktatásának kérdését tárgyalja, hanem rávilágít arra, hogy az anyanyelvű oktatáshoz való jog valójában a többi jog „anyajogaként” értelmezhető. Az anyanyelvi oktatás kérdése a nyelvi kisebbség hosszú távú fennmaradásának feltételeként már a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés során is kiemelt jelentőséggel bírt, az nemcsak a jog deklarációját és annak lehető legszélesebb körben való érvényesülését, hanem annak anyagi alapjait is biztosítani kívánta, sőt a szász és székely oktatási önkormányzatot külön is nevesítette. A nemzetközi jog e körben ma is hasonló módon foglal állást: a nyelv a kulturális és vallásszabadság kérdéseiben is kapcsolóelem, következésképpen minden kisebbség csak a saját kulturális és ezáltal nyelvi környezetében maradhat fent. A tanulmány azonban emellett nem feledkezik meg a közösség egyéni tagjairól sem, így az anyanyelvi oktatás kérdését nem feltétlenül absztrakt közösségi szinten kezeli a szerzőpáros, hanem az egyéni érdekek szempontjait külön is nevesíti. *A nyelvi közösség így egyéni arcot nyerve jelenik meg az olvasó előtt, rávilágítva arra, hogy a magyar ajkú román állampolgárok legegységesebb személyes érdeke, hogy a lehető legteljesebben élhessék meg életüket magyarként, magyar nyelven kifejezve magukat.* A személyes érdek közösségi aspektusa pedig magától értetődő. Az ember társas lényként bizonyos jogait legteljesebb mértékben csak közösségekben élvezheti, így az anyanyelvű oktatás legitim egyéni és kollektív érdeként jelenik meg nemcsak az identitás megőrzésének céljából, hanem annak fejlesztése érdekében is. A nyelvi és kulturális identitás megőrzése tekintetében Románia Alkotmánya is rendelkezéseket tartalmaz, így e jog a román állam azon alkotmányos felelősségére mutat rá, hogy Romániának egy diszkriminációmentes társadalmi integrációt kell megvalósítania. A tanulmány ezeken az alapokon tekinti át

28 IONESCU: *i. m.*, 854.

29 MANZINGER Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2019, 18–20.

romániai magyar oktatás valamennyi szintjére vetített elmúlt száz évének tanulságait és a román állam attitűdjeinek változását. Az anyanyelvi oktatás kérdésének szentelt fejezet a jogszabályok normatív vizsgálata mellett teret biztosít a nemzeti bíróságok joggyakorlatának, illetve az újabb szociológiai tanulmányok következtetéseinek is a teljes jogi és társadalmi valóság feltárásának érdekében. A szerzők álláspontja szerint az oktatási kérdések tekintetében ugyan a fejlődés korántsem nevezhető konstansnak, illetve még korántsem érte el maximális potenciálját, azonban a román állam a korábbi nyílt asszimilációra törekvő, diszkriminatív rendszeréből eljutott egy olyan oktatási szervezethez, amely alkalmas lehet a magyar kisebbség nyelvi és kulturális identitásának megőrzésére és fejlesztésére. A megállapítás jogtörténeti bizonyítást nyer a tanulmányban a két világháború közötti időszak különösen sérelmes oktatási politikájának bemutatásával, amely az anyanyelvi oktatás minden szinten való visszaszorítását célozta. A szovjet típusú diktatúra kezdeti pozitív eredményeinek felvázolása, majd azok visszaszorulása különösen a felsőoktatás területén ezen fejlődési ív bizonyításaként nyer szerepet. A jogtörténeti alapokat követően a szerzők mind a nemzeti, mind a nemzetközi jogi, illetve európai jogi szabályokat, sőt folyamatban lévő jogalkotási javaslatokat is elemzésük tárgyává téve mutatnak rá a hatályos szabályozás hiányosságaira, ellentmondásaira. Különösen értékes eleme a tanulmánynak az annak végén elhelyezett összehasonlító táblázat, amely a hiányzó magyar nyelvű tankönyvek problémáját szemlélteti. A szerzők elismerik elemzésükben, hogy ugyan a hatályos román szabályozás alapvetően fölülmúlja a nemzetközi szerződésekben lefektetett minimum elvárásokat, azonban a jogszabályok hatékony végrehajtásának elmaradása, az illetékes hatóságok tétlensége vagy érdektelensége, az oktatási minőség-ellenőrzés hiányosságai, végül a bíróságok korlátozó jogértelmezései a joganyag normatív kiteljesedését gátolja. Mindez a megállapítás közvetlenül bizonyítja a bevezetésben rögzített azon tételt, hogy a formai együttműködés mellett a kirekesztő gyakorlat zavartalanul megjelenhet. Kritikai élel jegyzik meg a szerzők továbbá, hogy a romániai magyar oktatást szabályozó joganyag továbbra is hierarchizáló, rendszerezetlen, helyenként hiányos és ellentmondásos, ugyanakkor tagadhatatlan, hogy az erdélyi magyarság legfontosabb alapszükségleteit kielégíti. Következésképpen a történeti fejlődés iránya, illetve a jogalkotás eredményei alapvetően üdvözlendők, azonban a hiányosságok és ellentmondások továbbra is fenntartják a többségi és kisebbségi nyelven tanulók közötti rendszerszintű aszimmetriát, így további lépések szükségesek a valóban hatékony jogérvényesülés érdekében. A szerzők álláspontja abban foglalható össze, hogy ezen lényegi előrelépéshez ki kell mozdulni a hierarchizáló, az egyéni jogokat elismerő kisebbségi jogi paradigmából, azaz a magyar nyelv státuszát a román nyelvéhez hasonló szintre kellene helyezni a romániai oktatási rendszeren belül, továbbá az anyanyelvi oktatás tekintetében az államnak nagyobb cselekvési szabadsággal kellene felruháznia a magyar közösséget.

A kötet második fejezete a közigazgatási nyelvhasználat kérdéseit tárgyalja az első fejezetben megismert tartalmi és logikai felépítés mentén. Több, a tárgyban született nemzetközi és európai jogi szerződés és norma aláírójaként Románia kötelezettségeket vállalt többek között a magyar nyelv védelmére és közigazgatási érvényesülésének biztosítására. A közigazgatási nyelvhasználat így nemzetközi jogi kötelezettségként

él, de emellett a demokratikus társadalom feltételeként is hangsúlyos szerepet tölt be, elvégre az oktatási jogokhoz hasonlóan e jog biztosítása is a magyar kisebbség jogos érdekeiből fakad. A nyelvi asszimiláció elkerülése mellett a közigazgatási nyelvhasználat hatékony érvényesülése ezen kívül elősegítheti a román társadalomban a magyar kultúrával és közösséggel szembeni ellenséges légkör ellensúlyozását is. Kiemelt megállapítása a tanulmánynak, hogy az anyanyelv szabad és természetes használata az egyén kiteljesedésének is az eszköze, ahogyan az az oktatási jogoknál is bizonyítást nyert. A közigazgatási nyelvhasználat szabályozásának gyökerei román viszonylatban a modern román állam legfőbb jelképes alapját képező Gyulafehérvári Határozatokban is ezen az alapon nyert hangsúlyt. *Az 1918. december 1-jei román nemzetgyűlés határozataiban kiemelte a nyelvhasználat teljes szabadságát az oktatásban, közigazgatásban és igazságszolgáltatásban, amit a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés is nemzetközi jogforrási minőséggel erősített meg és szabályozott.* A tanulmány történeti alapjai tehát ebben az esetben is a jelennek üzennek. *Bethlendi András* az előző fejezettel egyezően világít rá arra a történelmi folyamatra, amely a román nyelv kizárólagosságától a mai hatályos szabályozásig vezettek. Különösen értékes részét képezi a tanulmánynak az 1968-ban megszüntetett Magyar Autonóm Tartományra, illetve Maros-Magyar Autonóm Tartományra vonatkozó ismertetés. A tartomány(ok) léte okán a magyar nyelv hivatalos státusza elsőként nyerhetett román alkotmányos elismerést. Napjainkban a hivatalos nyelv tekintetében a hatályos román Alkotmány visszatért az 1948 előtti nemzetállami alapállására. Ertérően azonban a két világháború időszakától, a nemzetközi jogi kötelezettségek végrehajtása érdekében a hivatalos román nyelv kérdése árnyalást nyer, teret engedve a közigazgatási nyelvhasználat megfelelő szabályozásának. A fejezetben mindezek alapján a szerző vizsgálat tárgyává teszi a hatályos román Alkotmányt, a nemzetközi jog forrásait, illetve a romániai közigazgatási nyelvhasználatot szabályozó jogszabályokat. A tanulmány a bevezetőben is jelzett módon a román közönségnek címezve tisztázza azt a kérdést, hogy az anyanyelv közigazgatási használatának igénye nem elsősorban a román nyelv ismeretének a hiányából származik – elvégre a nagykorú erdélyi magyarok túlnyomó többsége tud románul –, hanem abból az összefüggésből, hogy egy nyelv nyilvános használata minden esetben kihat a nyelv beszélőinek a társadalmi elfogadottságára. Hasonlóan fontos eleme a kérdéskör román társadalmi megvilágításának a jó nemzetközi gyakorlat és példák felvázolása, melyek közül a legnagyobb hangsúlyt a finnországi svédek helyzetének részletes ismertetése nyeri. A tanulmány a különböző jogforrások összevetésével és a nemzetközi kötelezettségek teljesítésének összeütköztetésével vonja le következtetéseit, amelyhez segítségül hívja a nemzetközi kötelezettségek romániai betartását értékelő szakértői ajánlásokat, a nyelvi jogok alkalmazását vizsgáló szociológiai kutatások eredményeit és a bírói joggyakorlatot is. A nemzetközi kötelezettségek teljesítése tekintetében a szerző következtetése, hasonlóan az oktatási jogok esetében kifejtett állásponttal, az, hogy Románia alapvetően teljesíti jogalkotásával a nemzetközi szinten megfogalmazott elvárásokat. Ugyanakkor rávilágít arra a nyilvánvalóan abszurd helyzetre is, hogy mivel a közigazgatási nyelvhasználat joga csak az egyéneket illeti meg, adott esetben a magyar többségű közhatóságok vagy egyházak egymás közötti kommunikációjában is csak a román nyelv érvényesülhet. A helyi közhatóságok az alárendelt intézményeikkel elvben ugyan használhatják a kisebbségi nyelvet, de a

gyakorlatban ez nem érvényesül. Szintén nehezen indokolható a szerző álláspontja szerint, hogy egy román közhatóság által nem román nyelven kiadott okirat minden egyéb alaki és tartalmi feltétel teljesülése esetén, pusztán a román nyelv hiánya okán miért nem minősülhet közokiratnak. A tanulmány kutatási eredményeiből a szerző azt a következtetést vonja le, hogy a magyar nyelv jogszabályoknak megfelelő használata a közigazgatásban, lényegében véve a már létező lehetőségek ellenére azért sem érvényesül, mert a törvény betartását sem a megyei prefektusok, sem a helyi politikum nem szorgalmazzák döntően költség szempontok alapján. A szerző összefoglaló következtetéseként emeli ki, hogy a nyelvi jogok következetes és hatékony végrehajtásának elmulasztása az állam által elvetett autonómia gondolatát erősíti, azaz *az autonómia politikai programjának élét és hangsúlyát pontosan a román nyelv és kultúra kizárólagossága adja.*

A közigazgatási nyelvhasználatot követően az igazságszolgáltatási nyelvhasználat kérdéseit tárgyalja a kötet harmadik fejezetében *Bogdán Andrea*. E kérdéskör szabályozásának alapelemei is már az idézett Gyulafehérvári Határozatokban és a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseiben fellelhetők. A tárgykör egyik különös aspektusát jelenti az a tény, amit ugyan a tanulmány nem érint, hiszen kívül esik vizsgálódási szempontjain, hogy az igazságszolgáltatási nyelvhasználat, a szabatos jogi nyelv és jogászképzés, valamint a kisebbségi számaránynak megfelelő igazságszolgáltatási személyzet a román nemzetiség magyar állammal szemben megfogalmazott egyik legjelentősebb igényeként jelentkezett Trianont megelőzően.³⁰ *Bogdán Andrea* tanulmánya a kötet eddigi fejezeteinek gyakorlatát követve helyezi el a kérdést a hatályos román jog és a nemzetközi jogforrások rendszerében, illetve a jogtörténet dimenziójában. A két világháború közötti időszak kizárólagos román nyelvi közegét így hasonlítja össze az 1945. évi Kisebbségi Statútummal, majd a II. világháborút követő alkotmányok rendszerével, szintén teret engedve a kisebbségi magyarság 1968-ig fennállt autonóm tartományainak bemutatásának. Annak ellenére, hogy nyilvánvaló ezen autonóm tartományok, illetve a korabeli alkotmányokban szabályozott nyelvi jogok a modern önkormányzatiságtól és jogállami elvárásoktól a szovjet típusú diktatúra jellegzetességei okán való távolsága, mégis történelmi hivatkozási alapként és példaként állhatnak a többnyelvűség megteremtése érdekében. Tárgyánál fogva bír jelentőséggel a fejezetben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem kérdése, amelynek beolvasztása a magyar jogászképzés elsorvasztását jelentette, és így döntő hatást gyakorolt az igazságszolgáltatási nyelvhasználatra. *Bogdán Andrea* az 1991 óta eltelt közel három évtized tanulságait elemelve, követve a jogforrási hierarchia lépcsőit, tárja fel az igazságszolgáltatási nyelvhasználat romániai valóságát. E körben hangsúlyos tény, hogy ellentétben az oktatási és kulturális jogokkal, az igazságszolgáltatási nyelvhasználati jogok az általános emberi jogi aspektusoktól függetlenül is részben levezethetők, elsősorban a tisztességes eljárásból fakadó jogból. A tanulmány ennek megfelelően a valós egyenlőség és annak elvének megteremtése érdekében elemzi a tárgyi jogszabályok rendelkezéseit a nemzetközi szakirodalom, illetve a nemzetközi jogforrások és gyakorlatok összevetésével. *Bogdán Andrea rávilágít ebben a körben arra a maga nemében páratlan helyzetre, hogy a jogállami jegyeket nélkülöző kommunista diktatúra idején az igazságszolgáltatásban – döntően*

30 Míkó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Minerva, Kolozsvár, 1944, 140.

szociológiai okokból kifolyólag – jobban érvényesült a magyar nyelv használata, mint a diktatúra bukását követően. A fejezet megállapítása szerint 2003-ig az igazságszolgáltatásban az anyanyelvhasználat gyakorlatilag a tolmáchoz való jogra redukálódott. Annak ellenére, hogy a 2003-ban elfogadott alkotmánymódosítás következetesen különbséget tesz az anyanyelvhasználat és a tolmáchoz való jog között, az alkotmányos rendelkezésnek megfelelő törvényi szabályozás azonban lényegi különbséget nem eredményez. Ennek egyik oka pontosan a jogászképzés kérdésére vezethető vissza, azaz a jogász hivatásrendekben a magyarság aránya nem felel meg a valós társadalmi arányoknak, illetve a magyar jogi szaknyelv kielégítő ismerete is az anyanyelvhasználat jogának érvényesülése ellen hat. A kisebbségek számarányának megfelelő hivatásrendi képviselő tekintetében Románia sem nemzetközi vállalást, sem belső szabályozást nem eszközölt, ennek ellenére arra valós kisebbségi társadalmi igény áll fent. A tanulmány ebben az esetben is a román közvéleménynek címezve részletes táblázatban vázolja fel az iránymutató európai gyakorlatot, és különösen a finnországi svédek példáját állítja szembe a hatályos romániai valósággal. Bogdán Andrea következtetései e körben többrétűek. Annak ellenére, hogy az anyanyelvhasználat joga többek között a tisztességes eljáráshoz való jogból is levezethető, valójában véve a hatékony jogérvényesülés kizárólag a tényleges egyenlőséget megteremtő és a diszkrimináció tilalmának elvárását a tényleges egyenlőség szolgálatába állító, azaz valós pozitív megkülönböztetést elismerő alkotmányos környezetben érvényesülhet. Kizárólag ilyen alkotmányos környezet alkalmas a nemzeti kisebbségek identitásának és kultúrájának megvédésére, és ennek elemeként kell értelmeznünk az igazságszolgáltatási anyanyelvhasználatához való jogot is. A nemzetközi minták mellett pedig ma is legitim modellt nyújt az 1945. évi Kisebbségi Statútum. Az akkori rendelkezések szerint azok a törvényszékek és járásbíróóságok, amelyeknek körzetében a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a lakosság legalább 30%-a valamely nemzeti kisebbséghez tartozik, kötelesek az adott kisebbség anyanyelvén kiállított és benyújtott bármilyen beadványt elfogadni anélkül, hogy ezekről román nyelvű fordítást követelhetnének. A benyújtott beadványok felett azok nyelvéen kell határozni, a felet saját anyanyelvén kell meghallgatni, azaz a nyelvhasználat esetében az ügyfél kérelme köti a bíróságot. A rendelkezések érvényesülését szolgáló előírások közül kiemelendő a bírának és tisztviselőknak adott nemzetiség nyelvismeretét, illetve lehetőleg az adott nemzetiség soraiból való kiválasztását rögzítő szabályok összessége, valamint a nyelvi jogok érvényesülését akadályozó magatartások büntetőjogi eszközökkel való szankcionálása is. Figyelemmel arra a tényre, hogy a kérdésben a nemzetközi jogi források alapvetően eljárásjogi garanciákra szorítkoznak, az igazságszolgáltatási anyanyelvhasználatot az identitáshoz való jog keretében lehet és kell hatékonyan rendezni. A szabályozásra a Kisebbségi Statútum rendelkezései mellett alapot és példát adhatnak a létező nemzetközi minták is. A tárgyi jog hatékony érvényesüléséhez ebben az esetben is elengedhetetlen, hasonlóan az oktatási és közigazgatási nyelvhasználatnál kimutatottak szerint, hogy a román állam a jogalkotási eredményeit megfelelő módon hajtja végre, illetve azt ellenőrizzé.

A kötet negyedik fejezete *Kovács Bálint* kulturális autonómiáról szóló tanulmányát tartalmazza. Míg a korábbi fejezetek jogtörténeti és jogelméleti megalapozottságuk vitathatatlan alapjain a hatályos jog eredményeinek vizsgálatára összpontosítanak, a negyedik

fejezet tárgyánál fogva különösen érzékeny témakör elméleti elemzését helyezi fókuszpontba. Ennek oka alapvetően a román alkotmányos rendszer szuverenitásfelfogásában keresendő, amely az autonómia valamennyi formájától alapvetően idegenkedik. Kovács Bálint így a kulturális autonómia fogalmi elemeinek részletes magyarázatára és nem államellenes élének kihangsúlyozására vállalkozik. Ezen elsődleges szempont érvényesülését szolgálja a tanulmány módszertana, amely által az elméleti alapok összefüggéseit – különösen Karl Renner munkássága alapján – helyezi el mind a történeti, mind a jelen gyakorlati sikjaiban. A fogalmi megalapozást követően a fejezet nemzetközi jogi, európai emberjogi és európai uniós jogi környezete keretei között tárgyalja a kulturális autonómia intézményét. A tárgy különös román aspektusai ebben a fejezetben is visszautalnak a Párizsi kisebbségvédelmi szerződésben is fellelt gyökerekhez, valamint a szovjet típusú diktatúra jellegzetességeihez. Kovács Bálint nem mulasztja el a XIX. és XX. század történeti tanulságainak ismertetését sem, így kihangsúlyozza a tárgyban Ausztria-Magyarország által követett politikát és annak hatásait az I. világháborút követő békerendszerrel illetően. Megállapítása szerint a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés, amelyhez hasonló szerződések kötött többek között Csehszlovákia és Lengyelország is, a kulturális autonómia kezdetleges formáit már tartalmazta és e jogokat a Nemzetek Szövetsége alá helyezte, emellett Románia esetében kihangsúlyozásra került a szász és székely közösség részére megadandó, de megadni elmulasztott jogok összessége. A Párizsi kisebbségvédelmi szerződés gyakorlatilag a román állam fiktív akaratára visszavezethetően ténylegesen nem érvényesült, ennek ellenére annak léte egyértelműen rámutat a kérdés kiemelt nemzetközi jelentőségére. A II. világháború után a kisebbségi jogok esetében bekövetkezett, a bevezetőben is idézett paradigmaváltást követően ez a kérdés is általános emberi jogi aspektust nyert, de a korábbi szervezetrendszer ismételt felállításának elmulasztása okán eltérő megoldásokat figyelhetünk meg különösen Európában. Kovács Bálint ennek megfelelően ismerteti Szerbia, Oroszország, Magyarország, valamint a balti államok gyakorlatát, külön is kitérve olyan szempontokra is, mint többek között a hatásköri és szervezeti kérdések, a pénzügyi finanszírozás aspektusai, illetve a jogalkotási lehetőségek tárgykörei. A szerző kiemeli, hogy Romániában a rendszerváltástól napjainkig több mint tizenöt autonómiára vonatkozó törvényjavaslatot fogalmaztak meg az erdélyi magyarság politikai képviselői, elöljárói, amelyek között több javaslat a kulturális, tehát nem területi autonómia elemeit tartalmazza. A javaslatok közül egy sem került elfogadásra, sőt a kulturális autonómia, amely természetéből fakadóan nem tartalmaz államterületi aspektusokat, mind a közbeszédből, mind a romániai magyar politikum programjai közül eltűntek, amelynek oka egyértelműen a területi autonómia szorgalmazásának dominanciájából fakad. A kérdés másik oldalát képezi egyebekben, hogy a korábban kidolgozott kulturális autonómia tervezetek, különösen a 2004-es kisebbségi státútum rendelkezései meglehetősen távol állnak a szerző által bemutatott államok szabályozásától. A szerző végkövetkeztése ebben a körben, hogy a kulturális autonómia a romániai társadalom többségének támogatását élvezheti a területi elemek hiánya okán, így realisabb politikai célként és programként lehetséges képviselni. *A kulturális autonómia sikere és elfogadottsága, így a minori ad maius a jövőben alapja lehet a területi autonómiának is.*

Pál Előd a könyv ötödik fejezetében a nemzeti jelképek használatának kérdését vizsgálja. A nemzeti jelképek esetében, ahogyan maga a nemzet fogalma esetében sem találkozhatunk egy általánosan elfogadott fogalommal, így a tanulmány tárgya és annak vizsgálata a mindennapok aktualitása mellett különösen összetett feladatot képez. A szerző elsőként a jelképek kategóriáit rögzíti tudományos igénnyel, meghatározva azok megjelenési formáit, tárgyait, egyben csoportosítva őket különböző szempontok szerint. Mindezen tudományos alapvetés nyomán jut el a tanulmány a nemzeti jelképek rendeltetésének vizsgálatához, a szimbólumok többes jelentésének, rendeltetésének és feladatának elemzéséhez. Nem vitásan a nemzeti vagy nemzetiségi jelképek és az identitás megőrzése között szoros a kapcsolat, amelynek történelmi és kulturális okai vannak, és ezen okok többek között a szimbólumok megjelenési módjára is kihatnak. Pál Előd megítélése szerint a kialakult nemzeti és nemzetiségi jelképek használata a román jog szempontjából két külön kérdésként jelenik meg. Az egyén a jelképek használatával kifejezheti identitását, nemzethez, nemzeti közösséghez tartozását, és ezt a román jog alapvetően elismeri. A második kérdés a közigazgatási jog és a klasszikus politikai élet hatókörében jelenik meg, azaz az Alkotmányban rögzített identitáshoz való jogból miképpen következik, következhet a nemzeti jelképek közéleti használata. Pál Előd tanulmánya a kérdések megválaszolását a tárgyban fellelhető nemzetközi jogi normák és azok gyakorlata, valamint a nemzetközi *soft law* szabályai ismertetésével vezeti fel, és nem mulasztja el a nemzetközi jó gyakorlatok bemutatását sem, így Szlovénia, Magyarország, Szerbia példáit állítja az olvasó elé. A nemzetközi kitekintést követően a tanulmány tételesen ismerteti a nemzeti jelképekkel kapcsolatban álló jogszabályokat, amelyek két csoportra oszthatók, nevezetesen a román állam jelképeivel kapcsolatos jogszabályokra, illetve azon normákra, amelyek meghatározott nemzeti vagy vallási kisebbséget neveznek meg tárgyukban, döntően ünnep- vagy emléknapot rendelve számukra. A román jog azonban ezen gesztusértékű jogszabályok mellett a fizikai valóságban megjelenő jelképek használata során éles különbséget tesz a román állami jelképek, illetve a kisebbségi szimbólumok között, ami komoly viszályokat és visszásságokat eredményez azon nemzetiségi jelképek használata során, amelyek adott esetben egyéb állam akár nem hivatalos jelképeként is szolgálnak. Jellemzően a magyar zászló hivatalos és nem hivatalos változatai tartoznak ebbe az esetkörbe, amelyek használatának visszaszorítása érdekében a bírói gyakorlat meglehetősen tág értelmezést alakított ki. Következésképpen a román joggyakorlat alapján rögzíthető, hogy a jelképhasználat a magánszféra talaján megengedett, a közéleti jelképhasználat visszaszorítása azonban tényleges gyakorlat, amely újabban még alkotmánybírói határozattal is megerősítést nyert. A kisebbségi lakosság által lakott területeken a helyi jelképhasználat, amely mindig a román állami szimbólumok mellett fejezte ki az adott település lakosságának nemzetiségi jellegét, gyakorlatilag tiltott, a közigazgatás valamennyi szintjén az egységes nemzetállami jelleg jelenik meg. Pál Előd szerint mindez a gyakorlat éles ellentétben áll az Alkotmány által deklarált jogokkal, elvégre egy kisebbségi szimbólumként kihelyezett zászló a román állami hivatalos lobogó mellett pontosan azt az Alkotmányban rögzített tételt fejezhetné ki, mely szerint az állam valamennyi állampolgár hazája, nemzetiségi hovatartozásától függetlenül. *A ténylegesen érvényesülő*

jelképhasználat egyebekben elősegítené az identitáshoz való – szintén Alkotmányban és nemzetközi jogi dokumentumokban vállalt – jogok, kötelezettségek teljesítését.

A kötet hatodik fejezete Fábián Gyula tanulmányát tartalmazza a területi autonómiát illetően. A területi autonómia évtizedek óta következetesen képviselt igénye a romániai magyar kisebbségnek, így mind a román, mind a romániai magyar közbeszéd kiemelt tárgya. *Következésképpen a területi autonómia kérdésének, fogalmának, tartalmának, és ezáltal a kisebbségi magyarság igényének román közönséggel való megismertetése, valamint annak kihangsúlyozása, hogy az nem veszélyezteti az állam területi integritását, elsődleges jelentőségű.* A területi autonómia, mint az állami szuverenitásból fakadó egyes jogok többség és kisebbség általi gyakorlásának kompromisszumos módjának területi aspektusa, az állam területi integritását nem kérdőjelezi meg, az valójában nem más, mint a kompromisszumos hatalommegosztás eredményeképpen a kisebbség által gyakorolt jogok államszervezeti kérdésként értett területi hatálya és korlátja. Fábián Gyula ennek megfelelően tekinti át a területi autonómia által gyakorolható jogok és hatáskörök együttesét, lehetőségeit, amelyek magyarázata érdekében a jogtörténeti megalapozás is kiemelt jelentőséggel bír. Ismeretes, hogy a két világháború közötti időszakban elsődleges jelentőséggel bíró Gyulafehérvári Határozatok, illetve a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezései ellenére a centralizált állam eszméje uralkodott, így a magyar kisebbség autonómiatörekvései nem vezettek eredményre. A törekvések alapján azonban kijelenthető, hogy a területi autonómia igénye száz esztendeje megfogalmazott állandója a romániai magyarság politikai törekvéseinek. Fábián Gyula ebből fakadóan részletesen ismerteti a történelmi fejlődés következő lépcsőfokát jelentő, II. világháborút követően felállított tartományi rendszert és az annak keretében működött Magyar Autonóm Tartományt, illetve Maros-Magyar Autonóm Tartományt. A történeti fejtegetés a tanulmányban nem kizárólag Románia-központú, hanem az időrend e részben tartalmazza az iránymutató európai megoldások mellett több kontinens ekkoriban megalkotott példáit is. A területi autonómia megoldásai közül különös kiemelés érdemel a testvérállamként aposztrofált Moldovai Köztársaság Gagauzia autonóm tartománya, rávilágítva a szomszéd állam gyakorlatára. A fejezet így ezen alapokat követően áttekinti a kérdés nemzetközi jogi szabályait, azok joggyakorlatát összevetve a Románia szempontjából releváns ajánlásokkal, egyezményekkel és egyéb forrásokkal, fellelve a hatályos román alkotmányjog nézőpontjának bemutatását. Mint ismeretes, a román közvélemény és alkotmányjogi gondolkodás a területi autonómia kérdését összeegyeztethetetlennek tartja egységes és oszthatatlan nemzeti alapállásával, azt mintegy extraterritoriális enklávéként értelmezi, melyből fakadóan kiemelten fontos annak lényegi elemeinek megvilágítása, nemcsak történeti alapon a Gyulafehérvári határozatokra visszavezetve, hanem nemzetközi összehasonlító módszerrel is cáfolva az ellenvetéseket. *A szerző módszere bizonyítja a közpolitikai gondolkodásban uralkodó ellenérvekkel kapcsolatos valós gyakorlatot.* Ebben az összefüggésben nyer értelmet a Székelyföld kérdésének jelentősége, így Fábián Gyula a megértést szolgáló céllal mutatja be a nemzetközileg ismert finnországi Åland, a dániai Feröer és Grönland, az olaszországi Dél-Tirol, a spanyolországi Baszkföld, az oroszországi Tatárföld, a szerbiai Vajdaság és a már említett és kevésbé ismert moldovai Gagauzia területi autonómiáit, az azokban foglalt hatásköröket, jogokat, lehetőségeket példaként.

A tanulmánykötet záró fejezetében Veress Emőd az államosított egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásával kapcsolatos román jogszabályokat és azok gyakorlatát ismerteti. Mint ismeretes, már a Trianont követő agrárreform is súlyosan érintette a kisebbségi magyarság magán- és egyházi intézményeinek gazdasági alapját képező ingatlanvagyonát, a totális szovjet típusú diktatúra a folyamat betetőzéseként már teljes államosítással sújtotta többek között a nemzetiségi egyházi oktatási rendszert is, például az iskolaépületek elvételével. Az egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásának kérdése tehát jóval túlmutat a vagyon-visszaszolgáltatás magánjogi kérdésén, az a kisebbségi oktatás tárgyával közvetlen összefüggésben áll. Míg a kötet korábbi tanulmányai az együttműködő, illetve befogadó modell elemeinek absztraktabb megközelítését tartalmazzák, ebben a fejezetben egy esettanulmányból nyerhetünk alapokat általános következtéseink levonására. Veress Emőd fejezetének jogtörténeti kontextusa tárgyánál fogva a korábbi tanulmányoktól alapjaiban tér el. Középpontjában a kommunista diktatúra áll, elvégre ezen totalitárius rendszer államosításainak eredményei az érintett politikai és vallási szervezetek politikai programjainak alapját képezik, amelyre a román jogalkotás és gyakorlat különböző válaszokat adott. A román jogszabályok természetbeni visszaszolgáltatás talaján álló szemléletét és az azzal ellentétben álló gyakorlatot a szerző a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium restitúciós ügyével mint esettanulmánnyal mutatja be.³¹ Veress Emőd tételesen felvázolja a jogszabályi környezetet, a visszaszolgáltatási igényt megalapozó ténybeli alapokat és az abból következő jogi érvelést. Ki kell emelni, hogy a visszaszolgáltatások jogszabályokban rögzített *in integrum restitutio* célja és annak egyébként visszaszoruló gyakorlatának ellentétének alapját sok esetben a kirívó *contra legem* értelmezés képezi. A konkrét eseti ügyekben az eljárásokra jellemző a döntés történeti alapjait képező korábbi magyar jogi, illetve egyházjogi szabályok teljes figyelmen kívül hagyása, tudatosan azok céljával szembeni értelmezése. Az esettanulmány erre a metodikára mutat rá, tételesen cáfolva az elutasító döntés érveit. A Székely Mikó Kollégium ügye bel- és külföldön egyaránt széles sajtónyilvánosságot kapott, mindez azonban nem akadályozta meg a visszaszolgáltatás ellehetetlenítését. A történeti és jogi érvekkel alátámasztott, hatályos román jogszabályokkal ellentétben álló döntést, azaz az egyházi visszaszolgáltatást gyakorlatilag egy olyan érvre alapozva akadályozta meg a végső bírói döntés, amely a fenti indokok alapján jogilag nem igazolható. A visszaszolgáltatást ellehetetlenítő döntés érvelésének lényege, hogy az ingatlan tulajdonosa nem lehetett a református egyház, így azt vissza sem igényelhette, mert az ingatlan tulajdoni lapjára az eredeti kollégium volt bejegyezve. Az érvelés abszurd jellegét bizonyítja, hogy az épületet a rendszerváltás után tételes román jogszabályokban is nevesítették, mint olyan ingatlant, amelyet vissza kell szolgáltatni, azaz a döntés ezen jogszabály hatályát rontotta le. Az adott ügy elbírálása során alapvetően nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a református iskolák jogállását nem a mai fogalmak alapján kell megítélni, hanem a telekkönyvezés és az államosítás pillanatában hatályos jog és létező gyakorlat alapján. A tanulmány az eljárás

31 Veress Emőd a kérdést részletesen ismerteti a magyar olvasóközönséggel a Pro Minoritate 2020/nyári számában megjelent *Vázlatos megjegyzések a romániai egyházi ingatlanrendezésről, különös tekintettel a Székely Mikó Kollégium ügyére* című tanulmányában. http://real.mtak.hu/115623/1/Pro-Minoritate_2020_ny%C3%A1r_Veress.pdf (letöltés ideje: 2024. 09. 13.).

során alkalmazott érvek és ellenérvek részletes ismertetését tartalmazza, kiegészítve az eljárásra irányadó korabeli jogtudományi és jogalkotói állásfoglalásokkal és okirati bizonyítékokkal alátámasztva. Figyelemmel arra a tényre, hogy az iskolák jogi személyiség nélküli belső egyházi struktúrákként jelentek meg a korabeli telekkönyvekben, de azok valós tulajdonosa és ezáltal a visszaszolgáltatás tényleges jogosultja a református egyház volt, a döntés hibás volta egyértelmű. A tanulmány értékes részét képezi ezáltal az államosításig terjedő időszak román jogszabályi helyzetének elemzése, illetve a bírói gyakorlattal alátámasztott ismertetése, amely által a szerző bizonyítja, hogy maga a román állam ismerte el az adott korban a Székely Mikó Kollégium korabeli jogi személyiségének hiányát, rendelte el annak államosítását a református egyházzal szemben. A román jogszabályok ismertetése és a döntés szembesítése az államosítást megvalósító jogszabály világos rendelkezésének idézésével mutat rá a visszaszolgáltatásra és ezáltal a kisebbségi jogok megsértésének bírói döntéssel való legitimálására. Az esettanulmány megvilágítja a visszaszolgáltatási kérdések rendkívül összetett problémakörét, és a különös egyedi ügyből von le általános következtetéseket. A román bíróságok a fentiekben vázlatosan ismertetett nagyon precíz, részletes, alátámasztott érvelést félresöpörve a visszaszolgáltatást elutasították, amely döntés a kisebbségi jogsérelmi hatása több szempontból is jelentős. Az elutasító ítélet szükségképpen az oktatási jogokon túl a vallásszabadság kérdésére is kihat, azonban ennél súlyosabb következmény, amely mellett már a román társadalom sem hunyhat szemet, hogy ilyen és hasonló jellegű esetek nem kizárólag a többség-kisebbség viszonyában okoznak bizalomvesztést. *A döntéssel is teret nyerő gyakorlat jogállami szempontból is aggályos, végső soron elvezethet más jogterületeken is további önkényes döntések megszületéséhez.*

A tanulmánykötet a jelen ismertető bevezetőjében rögzített módon a Romániában otthon élő magyar kisebbség jogállását mutatja be annak történeti, nemzetközi jogi, nemzeti jogi kontextusában, egyben példákat és megoldási javaslatokat is közvetít, részletesen megindokolva a többségi román társadalom irányába legitim igényeinek jogi és társadalmi megalapozottságát. *A romániai magyarság tehát elfogadja, ugyanakkor e kötetben számon is kéri Románia Alkotmányának azon jogi előírását, amely valójában a többségi társadalom oldalán erkölcsi parancs, nevezetesen Románia valamennyi állampolgárának hazája, otthona.* Ebből a célból emeli ki a magyar közösség a tanulmányok által is, hogy az együttműködés lényegéből fakadóan párbeszédet feltételez, elvégre ezen mód ad lehetőséget a többség–kisebbség viszonyát érintő kérdések konstruktív tisztázására, a társadalmi igények feltárására és ezáltal a közös jövő alapjainak megteremtésére. *Az egyoldalú deklaráció szintjén álló kisebbségi jogalkotás a kisebbségi igények, kérdések feltárása és meghallgatása nélkül a nemzetiségi kihívásra nem adhat választ, ugyanakkor Románia több nemzet otthona.* Az otthonteremtés pedig csak együtt lehetséges.